

2. Acaristan Muhtar Sovyet Sosyalist Respublikası maddesi, **Azərbaycan Ansiklopediyası**, Cilt I, s.503-505
3. Akiner Shirin, **Islamic Peoples of the Soviet Union**, London 1986.
4. Batum maddesi, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt V, Ankara 1952
5. Batum maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt V, İstanbul 1992.
6. Kırzioğlu Fahrettin, Prof. Dr., **Karadeniz Bölgesindeki Türk Boylarından Lazlar ve Hemşinlilerin Tarihçesi**, Ankara 1994.

7. Kırzioğlu Fahrettin, Prof. Dr., **Kıpçaklar**, Ankara 1992.
8. Özder M. Adil, **Artvin ve Çevresi**, Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları: 2, Ankara 1971.
9. **Sada-yı Millet Gazetesi**, 27 Eylül 1335(1919), Sayı:58
10. Vanilişi Muhammed ve Tandiliva Ali, **Lazların Tarihi**, (Çev:Hayri Hayrioğlu), İstanbul 1992.

Kabartayca Kelimelerin Oluşmasına Dair Bir İnceleme

Prof. Dr. Hayri Domaniç

Doğup yaşadığım Kafkasya göçmeni iki köyün halkı, Çerkeslerin Kabartay kolundan olup Kabartayca'yı pürüzsüz konuştuğundan, ben de bu dili öğrenmiş bulunuyorum. Doğum tarihim olan 1921 yılından 1928 yılına kadar yaşadığım ve Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Yukarı Kabaktepe (Büyük Kabaktepe), 1928-1950 arasında, özellikle yaz aylarında ve tatillerde yaşadığım Yukarı Beyçayır köylerinde, bir iki çoban ailesi hariç, tüm aileler Kafkas göçmeni olup, Türkçe kadar, hatta Türkçe'den daha iyi Kabartayca konuşurdu.

1937-1945 arasında İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde, 1945-1949 yıllarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenci, sonra 1951-1988 yıllarında aynı fakülte'de asistan, doçent ve profesör olarak görevli bulunduğum zamanlarda da, çevremde dil bilen hemşerilerle konuşmayı sürdürdüğümünden, Kabartaycamda artma olmuş, eksilme olmamıştır.

Kabartayca'yı iyi bilmemin bir nedeni de, Galatasaray Lisesi'nde öğrendiğim Fransızca, Almanca ve Latince'ye ilaveten, Hukuk Fakültesi'nde öğrendiğim İngilizce dilleri ile Kabartayca'yı sürekli mukayese etmiş ve Kabartayca kelimelerin oluşma şeklini incelemiş ve not etmiş olmamdır. 1980 yılından itibaren yazılı notlara dönüşen bu incelemeler, fırsat düştükçe, tüm kelimeleri Kabartayca kökenli olan veya aynı dilden türeyen, fakat şive değişikliğine uğrayarak farklı diller olarak kullanılan Abazahçe, Besleneyce, Şapsığca, Hatıkoyca, Bjeduğca, kısmen Abhazca gibi diğer Kafkas dilleri ile karşılaştırmayı da kapsamıştır.

Sınırlı bir ölçüde de olsa, Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Latince kelimelerin türeme şekilleri ile de mukayese edilen

Kabartayca kelimelerin oluşma şeklinin çok muntazam ve belli kurallara tabi olduğu neticesine varıldığından, Dünya Dil Tarihi'ne katkıda bulunmak ve Çerkes Dillerini inceleyecek kimselere bir anahtar vermek niyetiyle Kabartayca'nın oluşma kurallarından örnekler sunmayı düşünmüş bulunuyorum.

İncelemenin özet konusu, nasıl ve nereden türetildiği bilinmeyen ve bu nedenle KÖK kelime diye adlandırılan ANA kelimelerden ne gibi Alt ve Yavru kelimeler üretildiğini açıklamak ve Kabartayca'nın oluşma şeklini belirtmektir. Mesela, Kabartayca'da EL manasına gelen ve bir tek harften oluşan (A) kelimesi ele alınmış, bu A=el kelimesine; BURUN, bir şeyin ÖNÜ, UCU anlamlarına gelen PE ilevesi ile A-PE = Parmak ve bu şekilde A-ZE = Usta, Doktor ; A-SE = uslu, ele almış; A-ME / PSI-ME = alet - edevat ; A-ŞE = (ANŞE) = çolak, elsiz ; A-DE = kerpeten kelimelerinin teşkil edildiği ve kelime oluşturulmalarında gayet makul bir metod uygulandığı gözlemlenmiştir.

GÖK manasına gelen (VE) kelimesinden VA-FE = Gökyüzü; VE-S = Kar; VE-ŞGH = Yağmur; VE-TE = Rutubet ; VE-TEPS = Çiğ ; VE-SEPS = Kırağı ; VE-Y = Kötü hava, Fırtına kelimelerinin türetilmiş olması da aynı mantık silsilesi ile olmuştur.

Kafkasya, Nalçık'te bulunan International Adygey-Circassian Academy Of Sciences (Kafkasya İlim Akademisi) ve Türkiye'de bulunan Kafkas Dernekleri ile Çerkesce konusunda çalışan kimselere vermeyi düşündüğüm bu deneme incelememin eleştirilmesini, değerlendirilmesini ve sadece bir harfle başlayan bazı kelimelerle yetinmek zorunda kaldığım bu araştırmanın, tüm Çerkesce

kelimeleri kapsayacak şekilde genişletilmesini temenni ediyorum. Ben de örnekler vermeye devam edeceğim.

Kabartayca Kök Kelimelerden Türetilen Ve Kabartayca İle Müşterek Kökten Gelen Şapsıçca, Hatıkoyca, Abezeghce, Bjeduğca Ve Birçok Defa Abhazca Dilleri İçin De Geçerli Kelimelerden Oluşma Örnekler:

(A) Harfi İle Başlayan Kelimeler:

Kabartayca (A) kelimesi EL manasına gelir. Bu A=El kelimesinden ince bir mantıkla üretilmiş bulunan kelimelerde bazıları şunlardır.

1. Burun ifade eden PE kelimesi ile A=el kelimesi birleştirilmiş, A-PE = parmak kelimesi türetilmiştir.

2. Bir noksanı, yoksunluğu ifade eden NŞE sözcüğünden, şive bozukluğu nedeni ile (N) atılmış, kalan ŞE, A ile birleştirilmiş, el-siz, yani çolak manasına gelen ve aslı (AN-ŞE) olan A-ŞE kelimesi türetilmiştir. Aynı mantık silsilesi ile, Ayak ifade eden LLE kelimesi ŞE sözcüğü ile birleştirilmiş, ayaksız, yani topal manasına gelen LLA-ŞE üretilmiştir. Şaşlı manasına gelen NA-ŞE kelimesi de, Göz ifade eden NE ile ŞE kelimesinin birleştirilmesinden doğmuştur.

3. Boğaz, Boyun manasına gelen PŞE kelimesi, A ile birleştirilmiş, A-PŞE (el boynu), yani Bilek kelimesi üretilmiştir.

4. Boğaz Bağı manasına gelen, PŞOH kelimesi ile El manasına gelen A kelimesi birleştirilmiş, Bilezik ifade eden A-PŞOH üretilmiştir.

5. Fransızca mettre dans, yani İçine koymak, Bırakmak ifade eden Kabartayca YILHAN kelimesi El manasına gelen A ile birleştirilmiş, A-RILHA=Peşin Ödeme, Ele Teslim kelimesi türetilmiştir.

6.İçine koymama, vermeme ifade eden YİMİLHAN kelimesi A ile birleştirilerek Vere-siye, Peşin olmayan manasına gelen ARMİLHA kelimesi üretilmiştir.

7. Kap manasına gelen LLE kelimesi A ile birleştirilmiş, el kabı, yani eldiven anlamındaki A-LLE kelimesi üretilmiştir.

8. İçinde bulunmak manasına gelen YILIN fiilinden LİN sözcüğü A ile birleştirilmiş, A-LİN, yani Yüzük kelimesi üretilmiştir.

9. Alışmak ve uslanmak manasına gelen YESEN sözcüğünden (SE) eki A ile birleşmiş, A-SE, yani uslu, alışkın kelimesi üretilmiştir.

10. Birlikte, Beraberlik ifade eden (DE) sözcüğü ile A birleştirilmiş, Kerpeten ifade eden A-DE kelimesi türetilmiştir.

11. Tek başına ne manaya geldiğini tespit edemediğimiz (ZE) sözcüğü, El manasına

gelen A ile birleştirilmiş, usta, eline hakim ve doktor manalarına gelen A-ZE kelimesi üretilmiştir. Doktor veya usta, Becerikli manasına gelen A-ZE kelimesindeki (ZE)'nin, uslu, alışkın manasına gelen ASE kelimesinden üretilmiş olması da düşünülebilir.

12. Bir şeyin içi, ortası manasına gelen KU kelimesi, El manasına gelen A ile birleştirilmiş, A-KU veya A-GU, avuç içi kelimesi üretilmiştir.

13. Vurmak ifade eden VEN kelimesinden (VE) bölümü A ile birleştirilmiş A-VE = el vurma kelimesi türetilmiş, A-VE kelimesi de, Ayakla Vurma ifade eden LA-VE kelimesi ile birlikte kullanılmak üzere, AVE-LAVE yani el ve ayakla hareket etmek, faaliyet ve çaba göstermek veya patırtı yapmak kelimesi üretilmiştir.

14. Tutmak manasına gelen VIBIDIN kelimesi ile Yer ifade eden PPE kelimesi birleştirilmiş, Kulp manasına gelen VIBIDIPPE üretilmiş, bu kelimenin baş tarafına El ifade eden A kelimesi getirilerek;

A-VIDIPPE = kulp, tutamak,

A-VIDIPPENŞE = tutacak yeri olmayan, çaresiz, yaramaz kelimeleri üretilmiştir.

15. Yapmak manasına gelen ŞŞEN kelimesinden üretilen ve Eser ifade eden ŞŞACE kelimesi A ile birleştirilmiş, El ürünü, El işi, El eseri ifade eden A-ŞŞAGE kelimesi üretilmiştir.

16. Yazı ifade eden TGHIGGE kelimesi A ile birleştirilmiş, elyazısı manasına gelen A-TGHIGGE üretilmiştir.

17. Bir silahın patlamasını ifade eden VEN kelimesi ile el manasına gelen A birleştirilmiş, A-ŞŞEVEN, yani elde istek dışı patlamak sözcüğü üretilmiştir.

18. Uzanmak ifade eden A-BEN kelimesine RIBE kelimesi eklenmiş, El yordamı ile Yoklama ifade eden ABE-RIBE sözcüğü üretilmiştir.

19. Gitmek fiili GGOEN kelimesi ile El ifade eden A birleştirilmiş, A-GGOE, giden, yürüyen el, yani Becerikli kelimesi türetilmiş, bu kelime de, aynı mantık silsilesi ile üretilen; LLA-GGOE = Becerikli Ayak kelimesi ile kullanılarak, eline ayağına hakim, becerikli manasına gelen AGGOE LLAGGOE deyimini üretilmiştir.

20. Götmek, taşımak ve ulaştırmak manasına gelen ŞEN fiilinden ŞE bölümüne RI eklenmiş, A ile birleştirilmiş, A-RIŞ elle taşıma kelimesi üretilmiştir. Örneğin Su ifade eden PSI kelimesi A-RIŞE ile birleştirilmiş, PSI-ARIŞE = su arkı, yani tabii olarak akan ırmakların aksine, insan eli ile getirilen, oluşturulan ırmakçık veya Kanal kelimesi üretilmiştir.

21. Aynı mekanizma, Dikmek, çiçek veya ağaç Yetiştirmek manasına gelen GHESEN fiiline uygulanmış, A-RISEN yani el emeği ile yetiştirmek fiili üretilmiş, bu fiilden de, Elma ifade eden MI kelimesinin yardımıyla MI-ARISE, yani Aşılı Elma kelimesi üretilmiştir.

22. Ele geçirmek manasına gelen A-RIGAHHEN kelimesi de, El ifade eden A kelimesinin, Götürmek ifade eden HIN kelimesinin birleştirilmesinden oluşmuştur.

El manasına gelen (A) kelimesinden türetilen başka kelimeler de vardır. Çerkesce kelimelerin üretilmesindeki zenginliği göstermek maksadı ile diğer dillerden örnekler vermeyi de gerekli görüyorum.

a) Dil uzmanı H.PETITMANGIN tarafından 1938 yılında Paris'te yayınlanan "Les Mots Latins Classes Par Familles Et Accompagnes De Notes Etymologiques" adlı olup, en az İ.Ö. 750 yılından 17. Asra kadar kullanılan, halen de Fransa ve İtalya gibi bazı memleketlerde özel bir ders olarak okutulan LATİNCE'de (A) harfiyle başlayan kelimelerden en üretken ACERE-Yapmak fiilinden üretilen diğer kelimeler şöyledir:

- 1) Agere = yapmak, iterek götürmek, idare etmek
- 2) Peragere = tamamlamak
- 3) Abigere = avlamak
- 4) Exigere = abartmak

5) Redigere = başka bir hale sokmak, çevirmek

6) Subigere = egemenlik altına almak

7) Cogere = birleştirmek, zorlamak

8) Degere = ömür ve zaman geçirmek

9) Agitae = sarsmak

10) Exagitare = takip etmek

11) Cogitare (Coagitare) = düşünmek

12) İndagare = takip etmek

b) (A) harfi ile başlayan FRANSIZCA en çok kelime üreten kök kelimelerden KAÇINMAK, İMTİNA ETMEK ifade eden Abstenir sözcüğünden üretilen diğer kelimelerde şöyledir:

1) Abstenir = çekinmek, sakınmak,

2) Abstention = katılmama, çekinme,

3) Abstentioniste = çekimser,

4) Abstinence = Din icabı et yememek, perhiz,

5) Abstinent,e = perhiz yapan.

c) (A) harfi ile başlayan İNGİLİZCE kelimelerden üretme örneği:

1) Abandon = terketmek, bırakmak.

2) Abandoned = terkedilmiş,sefih.

3) Abandonmet = terk, ihmal.

Görülüyor ki, bu üç yabancı dilde KÖK kelimededen başka sözcükler üretme, hem Çerkesce kadar mantıklı ve manalı değil, hemde üretilen kelime adeti çok daha azdır. Kabartay (Kaberdey) Çerkescesi KÖK kelimelerden üretim örneklerine devam edilecek ve ilgililerin bilgisine sunulacaktır.